

Μουλά Ευαγγελία, Αρχαία τραγωδία και παιδί: Όροι πρόσληψης και διαμόρφωσης εθνικής συνείδησης στη μεταπολεμική Ελλάδα, Αθήνα, ΚΡΙΤΙΚΗ., 2010

Φεβρουάριος 2011- ΤΕΥΧΟΣ 12

Μουλά Ευαγγελία, Αρχαία τραγωδία και παιδί: Όροι πρόσληψης και διαμόρφωσης εθνικής συνείδησης στη μεταπολεμική Ελλάδα, Αθήνα, ΚΡΙΤΙΚΗ., 2010

Σε πρόσφατη αρθρογραφία της κυριακάτικης Καθημερινής πληροφορούμαστε ότι ο ηγέτης που καθοδήγησε τις πολιτικές εξελίξεις προς την ανατροπή του Απαρτχάιντ αναβίωσε αρχαίες τραγωδίες μαζί με τους συγκρατούμενους του στο διάστημα της μακρόχρονης φυλάκισής τους. Η είδηση επιβεβαιώνει την πολλαπλότητα των αναγνώσεων και χρήσεων της αρχαίας τραγωδίας στη σύγχρονη εποχή και τον σημασιολογικό πλουραλισμό των τραγικών πηγών και μας φέρνει στο νου την εύστοχη παρατήρηση της Jacqueline de Romilly ότι: «Από κάθε πλευρά προβάλλονται πολύ ελεύθερα έργα, που τα εμπνέουν οι ίδιοι οι ήρωες. Ιδίως σε μια πιο σύγχρονη εποχή, σε μια εποχή που τα ερωτήματα που συγκινούσαν τους Έλληνες ξαναβρίσκουν τη σημασία τους, όπως η πολιτική, η υπευθυνότητα, ο πόλεμος, η ελευθερία.» Στο ασφυκτικό καταπιεστικό τραγικό μυθολογικό σύμπαν της Αντιγόνης του Σοφοκλή με τους γεμάτο ευαισθησία, ευγένεια και μεγαλοσύνη θνητούς ο Νέλσον Μαντέλα ερμηνεύει το ρόλο Κρέοντα αναζητώντας ουσιαστικά στηρίγματα σε κρίσιμους συλλογισμούς και οικουμενικά ερωτήματα σχετικά με τη διακυβέρνηση του κράτους και την απείθεια στους νόμους. Η ελληνική τραγωδία φαίνεται να αφομοιώνει τις διαδοχικές πράξεις του συλλογικού δράματος της Νότιας Αφρικής αλλά και τις προσωπικές περιπλανήσεις αυτογνωσίας, για να διαμορφώσει τελικά την ερμηνευτική συλλογιστική του Μαντέλα για την αποκωδικοποίηση της τραγικής ύλης στα σύγχρόνα του πολιτικά συμφραζόμενα.

Ανεξάρτητα όμως από τις διαπιστωτικές παρατηρήσεις, η αποστροφή για τους DWEMs (ακρωνύμιο για τους Dead White European Males) και τη θέση που πρέπει να έχουν στα διδακτικά προγράμματα φαίνεται να διογκώνεται ολοένα και περισσότερο από μια μεγάλη μερίδα της παγκόσμιας πανεπιστημιακής κοινότητας. Μήπως τελικά οι τραγικοί ήρωες, όπως και οι υπόλοιποι Κλασικοί, είναι καταδικασμένοι στη λήθη στην εποχή του εφήμερου, του ευτελούς του παροδικού και της αμφισβήτησης των αξιακών συστημάτων που αντιπροσώπευε ο λογοτεχνικός Κανόνας ή μήπως σ' αυτήν ακριβώς την εποχή θα πρέπει να ανατρέξουμε σ' αυτούς και να επαναπροσδιορίσουμε τη σχέση μας μαζί τους αντλώντας από τα αρχαία κείμενα ερεθίσματα για σύγχρονους προβληματισμούς; Το βιβλίο της Ε. Μουλά ενισχύει την κριτική έναντι στη φυσικοποιημένη ανάγνωση του Κανόνα και στη μονολιθική ιεράρχηση πολιτισμικών προτεραιοτήτων που επιβάλλει, αντιστρέφει όμως το δίλημμα. Η βασική της ιδεολογική ορίζουσα που οδηγεί σε μια αξιολογική θέση είναι ότι ο τρόπος οικείωσης των τραγικών μύθων από την παιδική λογοτεχνία, παρέμεινε εγκλωβισμένος στο ερμηνευτικό σχήμα της ελληνικότητας και μόνο αν την «αποδομήσουμε», αναδείξουμε το Διασπορικό στοιχείο του Ελληνισμού θα μπορέσουμε να αναδείξουμε την υβριδικότητα και όχι τη μονοσημία της αρχαίας παράδοσης. (σ.328).

Το ερευνητικό της ενδιαφέρον επικεντρώνεται στην πρόσληψη του τραγικού μύθου σε όλο το πολιτισμικό πεδίο που απευθύνεται στο παιδί της Μεταπολεμικής Ελλάδας. Κεντρικό σημείο στην έρευνα παραμένει η διερεύνηση του ζητήματος της ιδεολογικής συνάρθρωσης του τραγικού υλικού με την ελληνική εθνοποίηση στο πεδίο της κουλτούρας που απευθύνεται στο παιδικό κοινό. Με θεωρητικά εργαλεία που δανείζονται από ένα ευρύ φάσμα θεωριών (αφηγηματολογίας, πρόσληψης, κριτικής της συμβολικής διάστασης της εξουσίας, αλλά και της Παιδικής Λογοτεχνίας) η Ε. Μουλά διερευνά τις δεσμευτικές ιδεολογικές αποχρώσεις του διλήμματος Παράδοση-Μοντερνισμός όπως αυτές εκφέρονται στο χώρο του παιδικού βιβλίου, αλλά και στην εκπαίδευση ως διδασκόμενο αντικείμενο και ως θεατρική δραστηριότητα.

Το βιβλίο αποτελεί φυσική συνέχεια της διδακτορικής της διατριβής που εκπονήθηκε στο ΤΕΠΑΕΣ του Πανεπιστημίου Αιγαίου με επιβλέπουσα Καθηγήτρια την κ. Αλ. Ζερβού. Το βιβλίο με τη δομή του υποδεικνύει έναν τρόπο προσέγγισης των διασκευών του τραγικού μύθου για παιδικό κοινό, ενώ το κάθε κεφάλαιο φωτίζει μια πτυχή της εννοιολογικής δέσμευσής της τραγωδίας με την Ελληνικότητα. Η μελέτη ακολουθεί ένα σχήμα περιοδολόγησης, διαδικασία που διευκολύνει τον αναγνώστη να παρακολουθήσει τη συνοδοιπορία του τραγικού μύθου με τον πολιτικό-Εθνικό λόγο, την οργανική παρουσία των τραγικών κειμένων στο λογοτεχνικό κανόνα, τους μετασχηματισμούς της τραγωδίας σε διασκευές για παιδιά, θεατρικές, μυθιστορηματικές, εικονογραφημένες και το ιστορικό-πολιτισμικό υπόβαθρο που τις γέννησε. Πιο συγκεκριμένα:

Το βιβλίο είναι χωρισμένο σε έξι μέρη εκ των οποίων τα δύο πρώτα αναλύουν τα κυρίαρχα διαχρονικά συστατικά της αισθητικής ιδεολογίας στην Ελλάδα και την όσμωςή τους με τον Εθνικό Λόγο. Ο κοινός ενοποιητικός άξονας της Ελληνικότητας εμφανίζεται με διακριτικά στοιχεία την αυτονομημένη οργανικότητα, την εθνική ομογένεια, την ιθαγενή αυθεντικότητα, την υπερβατική υπερχρονικότητα, αλλά και μια ηθικογενή επιχειρηματολογία. (σ.54) Στο δεύτερο μέρος αναλύονται οι μηχανισμοί κανονικοποίησης των κλασικών κειμένων (επαναδιευθέτηση του υλικού σε ομαλή, γραμμική χρονολογική ανάπτυξη, εισαγωγή τριτοπρόσωπου παντογνώστη αφηγητή, περιορισμένη έκταση αφήγησης, υπεραπλουστευμένη σύνταξη και λεξιλόγιο,

διδακτισμός, αποστρογγύλωση ιστορίας, λογοκρισία, επίκληση του αυθεντικού- πρωτότυπου κειμένου ως νομιμοποιητικού άλλου(θ). Όπως σωστά επισημαίνεται οι σύγχρονες χρήσεις του τραγικού μύθου(παιδικό βιβλίο, εκπαιδευτική διαδικασία, θεατρική παραστασιογραφία)και η ιδεολογική αγκύλωσή τους στον κύκλο της κουλτούρας προέλευσής τους σχετίζεται με τη σύνθετη επικοινωνιακή διαδικασία ανάμεσα στη σημειοσφαιρα των κλασικών κειμένων και το υπο-σύστημα της παιδικής λογοτεχνίας. Οι διαμεσολαβητικοί παράγοντες που ενεργοποιούνται κατά τη διαδικασία αναπαραγωγής, ερμηνείας και πρόσληψης για ένα παιδικό κοινό. (κοινωνικοί κανόνες, λογοτεχνικές συμβάσεις, παιδαγωγικές αρχές) διαχειρίζονται τον τραγικό μύθο με τέτοιο τρόπο, ώστε να συρρικνώνεται στην καθαρά αναφορική διάστασή του. Η πιθανή επανασημασιοδότηση του, όπως επισημαίνει η μελετήτρια, θα μπορούσε να θεωρηθεί από τους θεσμούς που εμπλέκονται με την πολιτισμική κατηγορία «παιδί» ότι ακυρώνει την παρασχολική-επιμορφωτική ηθικοπλαστική λειτουργία του μύθου, αλλά κυρίως το νεοελληνικό λόγο περί Έθνους και τη συνακόλουθη ιδεολογία για την αδιάσπαστη ιστορική του συνέχεια. Το τρίτο κεφάλαιο εντοπίζει και αξιολογεί τις βασικές ιδεολογικές αρχές που ίσχυσαν στο χώρο της ελληνικής παιδικής λογοτεχνίας από την ίδρυση του Ελληνικού Κράτους μέχρι τη δεκαετία του '50, οι οποίες σχετίζονται με τη διαδικασία ανάγνωσης του τραγικού μύθου ως φορέα της ελληνικότητας.

Την ιστορία της εκπαιδευτικής χρήσης των τραγωδιών στο ομώνυμο μάθημα της Δραματικής ποίησης διερευνά Ε. Μουλά στο τέταρτο κεφάλαιο του βιβλίου και προβαίνει σε ορισμένες πολύ ενδιαφέρουσες επισημάνσεις αναφορικά με την εθνο- φρονηματιστική στόχευση των κειμένων. Μέσα από μια σύντομη περιδιάβαση στην ιστορία του εκπαιδευτικού μας συστήματος, των αναλυτικών προγραμμάτων, την ιδιαίτερη ιστορία του μαθήματος της διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών στην εκπαίδευση το ερευνητικό βλέμμα στρέφεται στη μορφή των σχολικών εγχειριδίων και στη σκοποθεσία του μαθήματος για να καταλήξει ότι η αρχαία τραγωδία στο εκπαιδευτικό μας σύστημα ουσιαστικά παρέμεινε εγκλωβισμένη στο δίπολο πιστότητα στην παράδοση και σφυρηλάτηση της εθνικής μας ταυτότητας.

Στο επόμενο κεφάλαιο η μελετήτρια στρέφει την προσοχή της στα κείμενα των διασκευών που προορίστηκαν για διδασκαλία στο σχολικό θέατρο, αναγνωρίζοντας όμως την αδυναμία της να εξετάσει την παράστασή τους, όπου το πλήθος των συντελεστών και των δραματικών και θεατρικών υποκωδίκων συνθέτει τελικά όλες τις δυνατές σημασιολογικές εκφάνσεις του κειμένου. Η σχολαστική όμως εξέταση των θεατρικών κειμένων δίνει μια εικόνα της δεσμευτικής μετα-ανάγνωσης και μετα-χρήσης του τραγικού μύθου στην εκπαιδευτική διαδικασία. Η τραγική θεματολογία δίνει το έρεισμα για μια κωμική μεταγραφή της ήττας των Ιταλών στο έργο του Ζ.Ν. Παπαμιχαλόπουλου ΙΤΑΛΟΙ με στόχο την ενίσχυση των εθνο- πατριωτικών αισθημάτων του παιδικού κοινού. Η Ιφιγένεια στην Αυλίδα του Γ. Σακκά μέσα από ένα σύνολο ρητορικών τροπισμών και με τη βοήθεια μιας πληθώρας μεταφορών, αλληγοριών, εικόνων και συμβόλων εντάσσεται στο μακρύ κατάλογο της σχολικής χρήσης της τραγικής πρώτης ύλης ως πατριωτικού δράματος. Αντίστοιχα, τα θεατρικά κείμενα της Ελληνικής Παιδικής Σκηνής αναπαράγουν τα κυρίαρχα μετεμφυλιακά ιδεολογήματα. Επίσης, στο βιβλίο Αφηγήματα από το αρχαίο θέατρο σε μετάφραση – από τον Καίσαρ Εμμανουήλ- του ομώνυμου βιβλίου του Chandon George, η έννοια της Ελληνικότητας μεταστοιχείωνεται σε αυτή της Νέας Ορθοδοξίας.

Το μέγεθος και η φύση της ιδιοποίησης των αρχαίων τραγωδιών στις διασκευές για το παιδικό κοινό (μυθιστορηματικές-εικονογραφημένες) απασχολούν τη μελετήτρια στη συνέχεια του πέμπτου κεφαλαίου. Το τραγικό στοιχείο, με τη συνδρομή των διασκευαστών και των εικονογράφων, γίνεται φορέας προώθησης εννοιών σύμφυτων με το ιστορικό πολιτισμικό συγκείμενο της χρονικής περιόδου (αντιδυτικισμός, εθνοκροσύνη, γεωφυσικός αταβισμός, λαϊκιστικό ιδεολόγημα της «ψυχής» του λαού). Η Ε. Μουλά διακρίνει στις διασκευές της περιόδου μια προσπάθεια διαχείρισης όχι μόνο του παρελθόντος, το οποίο προβάλλεται ως ιδανικό και αξία, αλλά και του παρόντος. Το εγχείρημα των Κλασικών Εικονογραφημένων να επανεκδώσουν διασκευασμένες τις τραγωδίες, περιορίστηκε στα δεσμευτικά ιδεολογικά όρια της σημειωτικής του αρχαιοελληνικού προπλάσματος. Ο Προμηθέας ως φορέας μιας δύναμης που απειλεί τη διατήρηση της τάξης και της πολιτισμικής νόρμας, στην εικονογραφημένη διασκευή εκφράζει τη Μετα- αφήγηση που συναρμολογεί την ελληνική κοινωνία σε έναν κοινό ενοποιητικό άξονα ιστορικού προορισμού. Ακόμα και η μυθιστορηματική εκδοχή της Άλκηστης από τη Σοφία Μαυροειδή Παπαδάκη, διαπνέεται από τη μετα-αφηγηματική ηθική συνηρητικών κοινωνικών προκαταλήψεων για το ρόλο της γυναίκας.

Το τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου συνοψίζει ανάγλυφα τη δέσμευση των παιδικών βιβλίων (σχολικών- εξωσχολικών) ή θεατρικών κειμένων με τον εννοιολογικό άξονα της Ελληνικότητας, όπως αυτή διαμορφώθηκε στα διάφορα ιστορικά συγκείμενα. Θεσμοί, ειδολογικές συμβάσεις κυρίως όμως ιδεολογικοί φραγμοί, θεωρούνται ότι παρεμποδίζουν την ελεύθερη δημιουργική έκφραση. Οπωσδήποτε η παρούσα μελέτη δεν μπορεί να εξαντλήσει το θέμα της σχέσης των αρχαίων τραγωδιών με τα παιδιά. Αποτελεί όμως έναν πολύτιμο οδηγό για το μελετητή της κλασικής φιλολογίας, για τον ερευνητή της Παιδικής Λογοτεχνίας αλλά και για κάθε φιλομαθή εκπαιδευτικό που θα ενδιαφερόταν για τη σχέση της αρχαίας τραγωδίας με το παιδί αναγνώστη.

Καλιακάτσου Ιωάννα, Εκπαιδευτικός Δρ. Παιδικής Λογοτεχνίας